

Результати проведеного дослідження. Корпоративне взаємодія авіапредприємств з фінансовими установами наряду з економічними вигодами має загрозу захопту прав власності. Інструментами такої форми корпоративного захопту виступають кредитні зобов'язання фізичних осіб – працівників авіапредприємств-учасників процесів корпоративного взаємодія. Протидія загрози корпоративного захопту авіапредприємств комерційними банками пропонується здійснювати за допомогою сучасної діагностики намірів і можливостей комерційного банку щодо захопту прав власності. Комплексний підхід до розв'язання проблеми мінімізації загрози корпоративного захопту дозволяє сформувати комплекс заходів.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Омелянович Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: навчальний посібник. / Л.О. Омелянович, О.О. Папа-

іка, А.Ф. Кононенко та ін. – Донецьк, ДонДУЕТ, 2006. – 209 с.

2. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти [монографія]. / В.М. Кочетков. – К.: КНЕУ, 2002. – 238 с.
3. Рач Д.В. Шляхи зниження неповернення кредитних засобів. / Д.В. Рач. // Вісник Східноукраїнського університету. – 2002. – № 2. – С.35.
4. Астапова Г.В. Оцінювання кредитоспроможності авіапідприємств-позичальників в процесі їх корпоративної взаємодії з комерційними банками. / Г.В. Астапова. // Вісник Національного авіаційного університету. – № 2 (55). – К.: НАУ, 2013. – С. 246-250.
5. Астапова Г.В. Аналіз схем корпоративного захоплення промислових підприємств. / Г.В. Астапова, М.Ю. Мілявський. // Вісник Донецького університету економіки та права: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонУЕП, 2008.- № 1-2. Серія: „Економіка та управління». – С. 139-146.
6. Астапова Г.В. Організаційно-економічний механізм управління авіатранспортним підприємством [монографія]. / Г.В. Астапова, О.В. Ареф'єва, В.В. Матвєєв та ін. – Київ: Центр Ученої літератури, 2014. – 304 с.

УДК 664.91.93

Берегова Т.А.

*аспірант кафедри економіки промисловості
Одеської національної академії харчових технологій*

ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЗАСІБ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті досліджуються основні тенденції розвитку м'ясопереробних підприємств України, на підставі яких визначено їх проблеми та перспективи подальшого функціонування в сучасних умовах. З'ясовано особливості формування внутрішнього економічного механізму управління на вітчизняних м'ясопереробних підприємствах як важливого напрямку ефективного управління їх діяльністю. Обґрунтовано необхідність його формування на досліджуваних підприємствах з метою підвищення конкурентоспроможності та досягнення стану економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: внутрішній економічний механізм, управління, ефективність, м'ясопереробні підприємства, економічна безпека.

Берегова Т.А. ФОРМИРОВАНИЕ ВНУТРЕННЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК СРЕДСТВО ИХ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье исследуются основные тенденции развития мясоперерабатывающих предприятий Украины, на основании которых определены их проблемы и перспективы дальнейшего функционирования в современных условиях. Выявлены особенности формирования внутреннего экономического механизма управления на отечественных мясоперерабатывающих предприятиях как важного направления эффективного управления их деятельностью. Обоснована необходимость его формирования на исследуемых предприятиях с целью повышения конкурентоспособности и достижения состояния экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: внутренний экономический механизм, управление, эффективность, мясоперерабатывающие предприятия, экономическая безопасность.

Beregova T.A. FORMATION OF INTERNAL ECONOMIC MECHANISM OF MEAT-PROCESSING ENTERPRISES' FUNCTIONING AS A MEAN OF EFFECTIVE MANAGEMENT

The major trends at Ukrainian meat-processing enterprises are investigated in the article, which is determined on the basis of its problems and the prospects for further operation in modern conditions. The formation of the internal economic management mechanism at the domestic meat-processing enterprises is investigated as the important direction of efficient management of their activities. The necessity of its formation is justified at the investigated enterprises in order to improve the competitiveness and achieve the state of enterprise's economic security.

Keywords: internal economic mechanism, management, efficiency, meat-processing enterprises, economic security.

Постановка проблеми. В сучасних умовах мінливого зовнішнього середовища актуальним для вітчизняних м'ясопереробних підприємств є питання ефективного управління їх діяльністю, що пов'язане з побудовою внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств. Йдеться про зміну відносин власності, різноманітні організаційно-правові форми ведення бізнесу, методи впливу фінан-

сового механізму на ефективність виробничої діяльності підприємств, прагнення виробників продукції до виготовлення безпечної, якісної та конкурентоспроможної продукції. Цей внутрішньо-економічний механізм представляє собою цілісну виробничо-технічну, організаційну та економічну систему, що здатна швидко й гнучко адаптуватись до зовнішнього середовища. За рахунок цього можна досягти

ефективного розвитку підприємства, підвищити його конкурентоспроможність та забезпечити його економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам формування внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств присвячені наукові дослідження О.М. Гребешкова, М.Г. Грещак, І.І. Килимник, О.І. Котляров, П.В. Круш, Г.В. Стадник, В.І. Торкатюк, Р.В. Тульчинський, І.І. Цигилик та ін. Однак, недостатньо розробленими є методичні та прикладні аспекти щодо удосконалення підходів та показників складових внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей діяльності м'ясопереробних підприємств України та побудова внутрішнього економічного механізму їх функціонування як важливого напрямку ефективного управління їх діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. М'ясопереробна галузь посідає чільне місце в продовольчому комплексі України, від її ефективності залежить як продовольча безпека країни, так і конкурентоспроможність економіки в цілому. Однак, на сьогоднішній день вітчизняні підприємства м'ясопереробної галузі працюють в досить складних конкурентних умовах (проблема власних сировинних ресурсів, їх якість, ціна, відповідність вимогам нормативного простору ЄС).

Успішне розв'язання зазначених проблем залежить від наявності ефективно побудованого внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств галузі, який представляє собою сукупність економічних методів і важелів, що діють на всіх рівнях управління і дають змогу відповідно до об'єктивних економічних законів розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань, що стоять перед ним на сучасному етапі [9, с. 3].

Формування внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств передбачає, на думку вченого [6, с. 151], вирішення наступних завдань:

- забезпечення функціонування підприємств на основі використання економічних важелів впливу на колективи їх підрозділів та окремих працівників з метою виконання планових завдань та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів;
- орієнтацію на вирішення тактичних завдань;
- скорочення кількості протиріч в процесі управління підприємством і його ланками;
- організацію договірних відносин на підприємствах (як між різними підрозділами по горизонталі, так і між підрозділами та апаратом управління – по вертикалі);
- стимулювання розвитку ініціативи колективів у пошуку шляхів своєчасного та якісного виконання планових завдань з раціональним використанням виробничих ресурсів;
- розмежування і конкретизація функцій між підрозділами підприємства;
- забезпечення відповідальності колективів і окремих працівників за кількість, якість, своєчасність виконання робіт, використання виробничих ресурсів і на цій основі ліквідація зрівнялівки;
- організацію системи ефективних взаємодій між підрозділами підприємства;
- формування системи узгодженості інтересів працівників підприємства та їх матеріального заохочення;
- збереження стабільності виробничої системи.

Для з'ясування того, наскільки вітчизняні підприємства м'ясопереробної галузі відповідають зазначеним вимогам, проаналізуємо основні тенденції їх розвитку за останні роки.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена тим, що сегмент м'ясної переробки займає достатньо велику нішу в харчовій промисловості України, поступаючись за обсягами реалізованої продукції лише секторам молочного виробництва та виробництва напоїв [1]. Щодо темпів росту виробництва, то порівняно з харчовою галуззю в цілому за 2007–2014 рр. виробництво м'яса та м'ясопродуктів збільшувалося швидше, за винятком 2008–2009 рр. (див. табл. 1).

Наведені дані свідчать, що протягом останніх років структура виробництва м'ясопереробної галузі зазнала серйозних змін, про що свідчить значне

Таблиця 1

Виробництво основних видів м'яса та м'ясопродуктів за 2007–2014 роки [1]

Продукція м'ясопереробної галузі	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2014 р. до 2007 р., %
М'ясо ВРХ свіже чи охолоджене, тис. т	160	128	94,3	87,2	64	61,8	62,8	55,9	34,94
М'ясо ВРХ заморожене, тис. т	61,5	39,4	26,9	24,1	17,8	16,2	25,4	17,4	28,29
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, тис. т	179	157	130	164	202	191	222	237	132,40
М'ясо свиней заморожене, тис. т	24	14,2	5,4	7,5	8,6	13,3	10,6	14,5	60,42
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, тис. т	458	572	649	693	689	691	778	710	155,02
М'ясо свійської птиці заморожене, тис. т	90,1	82,3	90,1	90,7	68,9	75,5	139	160	177,58
Вироби ковбасні, тис. т	330	335	272	283	292	294	294	267	80,91

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Таблиця 2

Динаміка виробництва ковбасних виробів в Україні та Одеській області*

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво ковбасних виробів в натуральному виразі в Україні (тис. т)	335,50	272,20	283,10	292,00	294,40	294,10
Базисні темпи росту (зниження), %	100,00	81,13	84,38	87,03	87,75	87,66
Виробництво ковбасних виробів в натуральному виразі в Одеській області (тис. т)	10,29	7,86	7,74	7,36	7,33	7,39
Базисні темпи росту (зниження), %	100,00	76,43	75,25	71,53	71,30	71,84

* Складено автором за даними [3; 8]

падіння виробництва ВРХ на користь свинини свіжої та продуктів свійської птиці, які останнім часом посідають перше місце в структурі виробництва м'яса в Україні.

Нарощування поголів'я м'яса птиці пояснюється інвестиційною привабливістю, оскільки для досягнення кондиційної ваги курятини потрібен значно менший період часу, ніж для виробництва яловичини та телятини, дефіцит м'яса яких, призвів до значного нарощування поголів'я (48,9% у структурі виробництва м'яса в 2013 р.) [7, с. 80], а також найменшими витратами матеріальних засобів і затратами людської праці на одиницю виробленої продукції, а також продукція птахівництва є порівняно дешевою та доступною для населення країни [4, с. 119].

Слід відмітити, що переважна кількість м'ясної сировини витрачається на ковбасне виробництво, значна частина – на м'ясні консерви, заморожені та охолоджені напівфабрикати. Сегмент виробництва ковбасних виробів є одним із провідних у м'ясній промисловості України. Його частка складає 14,5% від загального обсягу всієї продукції м'ясопереробної галузі та 30% від загального обсягу готової м'ясної продукції. Рівень споживання ковбасних виробів є свого роду індикатором добробуту нації [5]. За останні 10 років обсяг ринку ковбасних виробів збільшився у два рази й оцінюється понад 7 млрд. грн. На придбання ковбасних виробів населення нашої країни витрачає в середньому 6,7% продовольчого бюджету [2].

Що стосується динаміки виробництва ковбасних виробів, то тут спостерігається негативна тенденція як в цілому по Україні, так і по Одеській області (див. табл. 2).

Згідно даним таблиці 2 з 2008 по 2013 роки значення показника виробництва ковбасних виробів скоротилося відповідно на 41,40 і на 2,9 тис. тон. Слід зазначити, що в цей період відносно падіння обсягів ковбасних виробів в Одеській області у 2,3 рази перевищило середньогалузевий рівень (28,16%

проти 12,30%). Це, в свою чергу, негативно вплинуло й на показники результативності діяльності м'ясопереробних підприємств в Одеській області (див. табл. 3).

За даними таблиці 3 спостерігається негативна тенденція у більшості показників. Так, в 2013 році порівняно з 2008 роком на 30,44% знизився обсяг виробництва ковбас, і на 11,42% – обсяг реалізованої продукції. Негативним є також зниження показника фондівіддачі – 42,26%, коефіцієнта оборотності оборотних коштів – на 48,61%, середньорічної чисельності працівників – 20 чол. та середньорічного виробітку продукції – на 13,72%.

В таблиці 4 наочно відображено зниження ефективності діяльності м'ясопереробних підприємств в Одеській області.

Незважаючи на збільшення величини середньорічної вартості основних виробничих фондів та оборотних коштів підприємств, рентабельність виробництва продовжувала падати до 2009 року, а з 2010 року можна спостерігати позитивну тенденцію даного показника. Однак, слід відмітити, дуже низький рівень рентабельності виробництва у 2013 році (1,77%).

Проведений аналіз свідчить про наявність певних проблем на шляху розвитку досліджуваної галузі.

Оскільки вітчизняний ринок ковбасних виробів вирізняється високим рівнем конкуренції, більш детально зупинимося на основних тенденціях його розвитку.

Протягом 2012–2013 років виробництво ковбас в Одеській області здійснювалося на 21-му підприємстві, з яких 15 – є статистично великі та середні, а 6 – статистично малі підприємства. До великих підприємств відносяться такі найбільш відомі м'ясопереробні підприємства, як СП ТОВ «Векка», ПП фірма «Гармаш», ТОВ «Еремівський м'ясокомбінат», ТОВ «Лібра», ТОВ «Титан», ТД «Левада» та ін.

Досліджувана підгалузь є перспективною для розвитку, але водночас є чутливою до змін зовнішнього

Таблиця 3

Показники результативності діяльності м'ясопереробних підприємств Одеської області [8]

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення з 2008 по 2013 роки	
							Δ	%
Обсяг виробленої ковбасної продукції у натуральному виразі, тон	10098	7677	7717	6974	7198	7024	-3074	-30,44
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	486874	448907	431361	265784	295020	431272	-55602	-11,42
Середньорічна величина основних виробничих фондів, тис. грн	119689	135041	150562	147827	155026	183548	63859	53,35
Середньорічна величина оборотних коштів, тис. грн	84803	99655	111675	113406	122667	145962	61159	72,12
Показник фондівіддачі основних фондів, грн/грн	4,07	3,32	2,87	1,80	1,90	2,35	-1,72	-42,26
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, оборотів	5,74	4,50	3,86	2,34	2,41	2,95	-2,79	-48,61
Середньорічна чисельність працівників, чол.	1593	1585	1064	1218	1115	1283	-310	-19,46
Середньорічний виробіток продукції у натуральному виразі на 1 працівника, тон/чол.	6,34	4,84	7,25	5,73	6,46	5,47	-0,87	-13,72

Таблиця 4

Показники ефективності діяльності на м'ясопереробних підприємствах Одеської області [8]

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абсолютне відхилення з 2007 по 2013 роки
Фінансовий результат від звичайної діяльності підприємства, тис. грн	7738	-1060	-2697	141	1479	1290	5827	-1911
Середньорічна величина основних фондів та оборотних коштів підприємства, тис. грн	181980	204492	234696	262237	261233	277692	329510	147530
Рентабельність виробництва, %	4,25	-0,52	-1,15	0,05	0,57	0,46	1,77	-2,48

Таблиця 5

Матеріаломісткість виробництва ковбасних виробів на м'ясопереробних підприємствах Одеської області [8]

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво ковбасних виробів у натуральному виразі на МПП Одеської області, тис. т.	10,29	7,86	7,74	7,36	7,33	7,39
Витрати на сировину і матеріали у собівартості ковбасних виробів на МПП Одеської області, тис. грн.	256489	219562	224565	229445	253370	264102
Питома величина матеріальних витрат на 1 тону ковбасних виробів, тис. грн./т.	23,5	25,4	28,6	29,1	32,9	35,2

середовища, про що свідчать звуження сировинної бази виробництва м'ясопереробної продукції внаслідок стрімкого скорочення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ), переважно низький техніко-технологічний рівень виробництва, повільне впровадження сучасних систем керування якістю та безпекою продукції, значна залежність обсягів виробництва від коливання попиту на продукцію, зростання дебіторської заборгованості, посилення та ускладнення характеру конкурентної боротьби між виробниками.

Крім того, на підприємствах досліджуваної галузі існують проблеми зі зниженням ефективності діяльності окремих підрозділів, що проявляються у порушенні технологічної та виробничої дисципліни, послабленні контролю за якістю виробляємої продукції, незацікавленості окремих працівників та підрозділів у підвищенні результативності праці. Вирішення цих проблем залежить від формування на досліджуваних підприємствах дієвого внутрішнього економічного механізму функціонування підприємства.

Це, в першу чергу, пов'язано з налагодженням тісних взаємозв'язків між виробничими підрозділами, обумовленими формою їх спеціалізації (на м'ясопереробних підприємствах – технологічна спеціалізація). На рис. 1 подано типову виробничу структуру м'ясопереробних підприємств, що відображає тісні виробничі взаємозв'язки між підрозділами.

Рис. 1. Виробнича структура м'ясопереробного підприємства

Відділення ковбасного цеху розташовані відповідно до руху предметів праці в процесі виготовлення ковбасної продукції, що зображено на рис. 2 [6, с. 155].

Рис. 1 та 2 наочно демонструють наявність тісних технологічних взаємозв'язків між підрозділами м'ясопереробних підприємств. Це обумовлює керівництво суб'єктів господарювання формувати систему матеріальної відповідальності між підрозділами за порушення технології виробництва, за несвоєчасну поставку сировини, напівфабрикатів, енергоресурсів, збільшення кількості бракованої продукції тощо.

По-друге, формування внутрішнього економічного механізму функціонування м'ясопереробних підприємств визначається їх забезпеченістю сировиною, оскільки 70–80% у загальному обсязі витрат на виробництво ковбасних виробів відводиться на калькуляційну статтю – «Сировина і матеріали».

В таблиці 5 представлено матеріаломісткість виробництва ковбасних виробів на м'ясопереробних підприємствах Одеської області.

Аналіз даних таблиці 5 свідчить про стійку тенденцію до збільшення питомої ваги матеріальних витрат на 1 тону ковбасної продукції за останні роки.

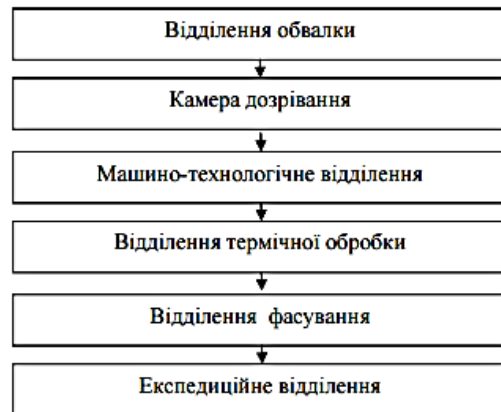

Рис. 2. Виробнича структура ковбасного цеху м'ясопереробного підприємства

Крім цього, в ході дослідження було з'ясовано, що на м'ясопереробних підприємствах є високим рівень споживання енергії, що обумовлено особливостями технологічного процесу, необхідністю підтримання певного температурного режиму в процесі виробництва, використанням різного механічного і автоматичного обладнання.

Враховуючи це, керівництво підприємств має використовувати таку систему матеріального заохочення працівників підрозділу, яка б містила в собі елементи преміювання за економію сировини та матеріалів, а також за економне та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, переходячи на енерго- та ресурсозберігаючі технології.

У зв'язку з високим рівнем конкуренції та високотехнологічним виробництвом м'ясопереробні підприємства повинні також активізувати свою інноваційну діяльність для досягнення кращих результатів на ринку. Витрати на інновації м'ясопереробних підприємств Одеської області подано у табл. 6.

Таблиця 6

Витрати на інновації на м'ясопереробних підприємствах Одеської області (тис. грн) [10]

Роки	Статистично малі підприємства	Великі та середні підприємства	Всього
2006	0	1294,00	1294,00
2007	0	3299,90	3299,90
2008	0	3104,00	3104,00
2009	0	5152,10	5152,10
2010	0	2254,00	2254,00
2011	0	3379,00	3379,00
2012	0	3325,20	3325,20
2013	0	3210,30	3210,30

Дані табл. 6 свідчать, що протягом всього періоду дослідження відсутня позитивна динаміка до зміни

витрат на інноваційний розвиток м'ясопереробних підприємств Одеської області, внаслідок чого середні витрати на інноваційний розвиток є незначними у певної групи підприємств. Так, у 2013 році витрати на інновації в розрахунку на одне підприємство в середньому становили всього 152,86 тис. грн. Це є результатом низького рівня інноваційного розвитку досліджуваних підприємств, у зв'язку з чим доцільно включати в систему матеріального заохочення підрозділів підприємств, як складову внутрішнього економічного механізму їх функціонування, показники преміювання за інноваційний розвиток та участь персоналу в інноваційній діяльності підприємств [6, с. 156].

Висновки з проведеного дослідження. В результаті дослідження особливостей діяльності вітчизняних підприємств м'ясопереробної галузі України в сучасних умовах була доведена необхідність формування внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств м'ясопереробної галузі. Крім того, обґрунтовано доцільність побудови матеріальної складової внутрішнього економічного механізму функціонування підприємств досліджуваної галузі, враховуючи необхідність стимулювання специфічних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, а саме: формування системи матеріальної відповідальності між підрозділами за порушення технології виробництва, за несвоєчасну поставку сировини, напівфабрикатів, енергоресурсів, за велику кількість бракованої продукції; преміювання працівників за економію сировини та матеріалів, за раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; преміювання працівників підрозділів за інноваційний розвиток та участь в інноваційній діяльності підприємства.

Запропонований сформований внутрішній економічний механізм функціонування за своєю специфікою є достатньо адаптованим до умов та особливостей м'ясопереробних підприємств.

Економічні зміни сьогодення створюють об'єктивні умови для визначення методів та під-

ходів ефективного управління суб'єктами господарювання.

До перспектив подальших наукових розробок у зазначеному напрямі можна віднести удосконалення методичних підходів щодо побудови дієвої системи матеріального стимулювання працівників підприємств та розширення системи показників їх матеріального заохочення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виробництво основних видів промислової продукції за 2007–2014 роки / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>
2. Вязовская С. Демократический продукт. Тенденции на рынке полукопченых колбас Украины / С. Вязовская. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.meatbusiness.ua//article.php?p=604&j=2>
3. Зведений річний баланс м'ясопереробних підприємств Одеської області за 2007–2013 рр. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2014. – 14 с.
4. Кирилюк Д.О. Аналіз сучасного стану ринку продукції птаховництва в Україні / Д.О. Кирилюк // Економіка АПК, 2014. – № 2. – С.116–119.
5. Коняк І.В. Стан та перспективи розвитку ковбасних виробів в Україні / І.В. Коняк // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 4. – С. 12–19.
6. Своробович Л.М. Особливості діяльності підприємств м'ясопереробної галузі як об'єкту формування внутрішнього економічного механізму / Л.М. Своробович // Вісн. соціально-економічних досліджень, 2014 рік. – Випуск 3 (54). – С. 150–157.
7. Соломчук Л.М. Дослідження сучасного стану сировинної бази і ринку м'ясної продукції в Україні / Л.М. Соломчук // Наук. праці НУХТ, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 78–85.
8. Україна у цифрах у 2013 році: стат. зб. / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: Консультант, 2014. – 239 с.
9. Цигилик І.І. Підприємство і внутрішній економічний механізм в умовах підприємництва / І. І. Цигилик // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 11. – С. 3–9.
10. Черновалов А. Деньги возьмут на рога / А. Черновалов // Газета «Коммерсантъ Украина». – 2012. – № 69 (1559). – С. 1.